

УДК 364 – 78 – 051 : 005. 336. 2

ГАЛИНА КОТЛОМАНІТОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ФАХІВЦЯ У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті автор на основі аналізу основних теоретичних підходів до визначення змісту та структури поняття соціальна компетентність здійснює спробу співвіднести цей феномен з професійно значимими якостями фахівця у галузі соціальної роботи. Встановлено, що специфічні особистісні властивості соціального працівника, які необхідні йому для здійснення успішної професійної діяльності, тотожні характеристикам і основним компонентам соціальної компетентності. Визначено, що соціальна компетентність особистості як цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність соціальних знань, умінь, цінностей, досвіду, що забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства, є ідентичною фаховому портрету й професійним вимогам до соціального працівника.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, професійна компетентність, професійна ідентичність, професійно-особистісні якості, соціальна робота, соціальний працівник.

Поняття «компетентність» у наш час органічно ввійшло в педагогічний обіг, науковці намагаються дати визначення освітнім, життєвим та професійним компетентностям. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань, досвіду і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній (Даценко, 2012, с.30). Серед інших виокремлюють соціальну компетентність особистості. Остання охоплює різні сфери людської діяльності: навчальну, професійну, власне соціальну взаємодію, є однією з істотних передумов продуктивної міжособистісної взаємодії в усіх її проявах. Сьогодні формування соціально компетентної особистості постало як одне з головних завдань успішного функціонування сучасного суспільства та важливий спосіб реалізації індивіда в соціальному бутті, становлення його суб'єктності.

Проблему загальних і фахових компетентностей порушують сучасні науковці, як вітчизняні, так і зарубіжні. Осмислення соціальної компетентності як умови гармонійної взаємодії особистості із соціальним середовищем здійснено у працях В. Байденка, І. Беха, Н. Бібік, В. Гаврилюк, І. Зимньої, Н. Калініної, О. Кононко, С. Краснокутської, В. Куніциної, Л. Сохань, А. Флієра, А. Хуторського, В. Шахрай. Утім, зазначимо, увага дослідників у більшій мірі сфокусована на її ролі й формуванні у дитячому, підлітковому та юнацькому віці. Співвіднесення характеристик дорослої особистості, надто в аспекті професійної ідентичності, у поглядах науковців бракує. Основою будь-якої професійної діяльності є компетентність і професіоналізм. Для кваліфікованого вирішення професійних завдань фахівець у галузі соціальної роботи має володіти набором ключових компетентностей. Компетентності виміри професії соціальної сфери у своїх наукових доробках здійснили Т. Веретенко, О. Денисюк, І. Іванова, А. Капська, О. Карпенко, Г. Попович, Л. Тюття. Фахові вимоги до соціального працівника досліджували І. Мигович, Р. Овчарова, Т. Семигіна, особистість фахівця соціальної сфери – у полі наукового доробку Д. Годлевської, Н. Горішної, Н. Зобенько, А. Кунцевської, А. Ляшенко, Е. Холостової та інших. Професія соціального працівника спрямована на соціальну сферу, на соціальну взаємодію з особами, які потребують фахової допомоги й підтримки. Тож умовою професійної ідентичності є соціальна спрямованість, соціальна активність, наявність соціальних якостей, умінь соціально-групової і міжособистісної взаємодії, здатності до перетворень у соціальному середовищі.

Утім, слід зауважити, що питання соціальної компетентності фахівця у галузі соціальної роботи залишилася поза увагою дослідників і не набула цілісного наукового осмислення. Тому у своїй науковій розвідці ми маємо за мету й завдання провести детальний аналіз поняття соціальної компетентності, співвіднести його з професійними складовими моделі соціального працівника, виявити ідентичність соціальної і професійної компетентностей фахівця у галузі соціальної роботи.

Поняття «соціальна компетентність» є інтеграцією термінів «competere» (досконале володіння справою, знаннями) та «socialis» (суспільний, пов'язаний з життям та стосунками людей у суспільстві). Синтез цих двох термінів дозволяє трактувати «соціальну компетентність» як: володіння соціальними повноваженнями, певним рівнем соціальної компетенції, соціальними знаннями, які дозволяють існувати та діяти у соціумі; наявність соціального авторитету. Така багатозначність призводить до численних тлумачень вказаного поняття.

Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив відсутність єдиного підходу до визначення і трактування змісту та структури соціальної компетентності. Це дозволило узагальнити погляди вітчизняних і зарубіжних

дослідників на сутність цієї категорії: соціальна компетентність як сукупність здібностей, соціальних знань і вмінь; соціальна компетентність як система уявлень про соціальну поведінку та діяльність особистості для успішної взаємодії в суспільстві; соціальна компетентність як ознака поведінки особистості, яка проявляється у складних життєвих ситуаціях.

Поняття «соціальна компетентність особистості» В. Шахрай розглядає як цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність соціальних знань, умінь, цінностей, досвіду, що забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства (насамперед шляхом засвоєння провідних соціальних ролей, ефективного вирішення соціально-проблемних ситуацій), самореалізацію та соціальну творчість, відображаючи якісний ступінь соціалізованості індивіда (Шахрай, 2012, с. 53).

На нашу думку, специфіка професійної діяльності соціального працівника уміщує усі вищезазначені характеристики, які стосуються безпосередньо як об'єкта, так і самого суб'єкта соціальної роботи. Для фахової допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, які мають проблеми соціальної дезадаптації, поведінкові відхилення тощо, соціальному працівнику самому варто володіти системою соціальних знань і вмінь, ціннісних орієнтацій та сукупністю здібностей. Інформаційний опис професії соціальної сфери включає професійно необхідні якості, особистісні риси та ціннісні орієнтації. До таких Р.В. Овчарова відносить і соціабельність – властивість особистості, що характеризує міру її включеності в соціальне мікросередовище і ґрунтується на поєднанні здатності і потреби до встановлення міжособистісних контактів, афіліацію – прагнення бути в товаристві інших людей, потреба у створенні довірливих, теплих, емоційно значущих відносин, дипломатичність, рефлексивність, відповідальність (Овчарова, 2001, с. 78).

Соціальна компетентність є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості. М. Гончарова-Горянська вважає, що «соціальна компетентність – це сукупність знань та вмінь, а також фіксованих ціннісних орієнтацій, які зумовлюють просоціальну та доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі» (Гончарова-Горянська, 2002, с.215). Останнє повністю ідентифікується з професійним призначенням соціального працівника.

Аналіз наукової літератури дозволив поняття «соціальна компетентність» розглядати як процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (комплексу знань, умінь, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення акцентів з їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем.

Соціальна компетентність – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю полікомпонентністю охоплює всю множину та глибину функціонування особистості в соціумі. Оскільки особистість – істота соціальна, то формат соціальної компетентності включає соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії із соціальним середовищем. При цьому соціальна компетентність передбачає як достатній рівень вмінь будувати партнерські стосунки, здатності до співробітництва на рівноправній основі, так і достатній рівень конформності, аби не йти врозріз з вимогами суспільства (Гончарова-Горянська, 2002, с. 155). Соціальна компетентність вимагає від особистості як принциповості, так і толерантності, вміння пристосовуватися, ефективно діяти в змінюваних соціальних умовах, уміння рахуватися з соціальними нормами та правами інших людей. Соціальний працівник у своїй фаховій діяльності має вибудовувати модель власної поведінки та професійних дій на засадах толерантності, гуманізму, демократичності, етичних принципів та стандартів соціальної роботи.

Соціальну й професійну компетентності фахівця у галузі соціальної роботи ми можемо ідентифікувати на підставі визначених О. Кононко показників соціальної компетентності особистості: приймати соціальні правила і норми, знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки; добирати корисні для свого соціального розвитку ролі, поводитися відповідально, співвідносити очікування інших з власними можливостями і домаганнями; уміти брати до уваги думку інших людей, рахуватися з їхніми бажаннями та інтересами, визнавати сильні сторони; виявляти толерантність, емпатію, здатність співчувати і співрадіти; налагоджувати з іншими гармонійні взаємини, домовлятися з ними; уникати конфліктів або розв'язувати їх мирним шляхом, утримуватися від образливих слів та агресивних дій; оптимістично ставитися до труднощів, уміти мобілізуватися на їх подолання; проявляти витримку в стресових ситуаціях; контролювати та регулювати свою поведінку, утримуватися від негативних проявів; довіряти власному досвіду, спиратися на реалістичну самооцінку; гнучко поводитися з партнерами по спілкуванню; адекватно реагувати на їхні слова і дії; вміти вислуховувати, погоджуватися, відстоювати власну точку зору, домовлятися; володіти мовленнєвим етикетом, бути здатною ініціювати, підтримати та культурно завершити розмову; бути здатною до відповідальності, ініціювати допомогу та підтримку іншому; уміти тримати дистанцію, відчувати межу бажаної-небажаної поведінки; орієнтуватися в понятті «авторитет», пов'язувати його зі справжніми чеснотами і цінностями; бути людиною, справедливою людиною, вміти приймати точку зору іншої людини (Кононко, 2000, с. 42).

Дефінітивний аналіз соціальної компетентності засвідчує комплексність цього поняття та відсутність однозначності в його визначенні змісту, структури і функцій. На передній план дослідники виводять різні

характеристики і якості. Так, соціальна компетентність розглядається у світлі здібностей людини, соціальних знань і вмінь, які забезпечують особистості соціальну адаптацію, соціальну обізнаність, уможливають досягнення оптимальної відповідності між особистістю та умовами соціуму. Критеріями її сформованості вважають засвоєння людиною спеціальних знань, конструктивних, організаторських, комунікативних, інтелектуальних умінь, норм, правил, що склалися в суспільстві, знаходження власного місця в ньому. До основних компонентів сформованості цієї якості вони відносять змістово-когнітивний, комунікативний, поведінковий, емоційно-вольовий, мотиваційний показники (Ніколаеску, 2014, с. 5-6).

Зазначимо, структуру соціальної компетентності сучасні науковці визначають по-різному. М.О. Докторович на основі системного підходу розробила і науково обґрунтувала таку структуру соціальної компетентності: когнітивно-ціннісний компонент; емоційно-мотиваційний компонент; інтерактивно-комунікативний та поведінково-діяльнісний (Докторович, 2007, с.14). Н.В. Калініна до складових соціальної компетентності відносить: когнітивно-поведінкову, що має відношення до значимої для суб'єкта соціальної діяльності, та включає знання про суспільство та самого себе, вміння їх інтегрувати, навички соціальної взаємодії, конструктивні способи взаємодії у важких ситуаціях; та мотиваційно-особистісну, що відображає ставлення до суспільства, відображене в мотивації, цінностях та якостях особистості (Калініна, 2004, с. 132). Узагальнено більшість науковців виділяє в структурі соціальної компетентності знаннєвий, ціннісний та поведінковий (діяльнісний) компоненти. До знаннєвого компоненту відносять, зокрема, знання про правила комунікації; про суспільство та суспільні закони; про основи співпраці та спілкування з іншими та розв'язання конфліктних ситуацій. Т. Кондратова і Н. Сажина визначають такі змістовні елементи в структурі соціальної компетентності: особистісний компонент (соціальна відповідальність; емоційна стійкість; особистісна активність; адекватна самооцінка; вольовий контроль; впевненість у собі; толерантність; мотивація досягнення); діяльнісний компонент (уміння аналізувати ситуації взаємодії людей; правильно оцінювати вербальну і невербальну експресію у взаємодії з іншими людьми; передбачати наслідки діяльності та поведінки своєї та інших; логіка соціальної взаємодії; та навички конструктивної взаємодії з оточуючими; комунікативного контролю; товариськості; організації продуктивної, соціально-орієнтованої діяльності); когнітивний компонент (знання про сутність, структуру, функції соціальної компетентності, девіантної поведінки, про сутність здорового способу життя; знання про просоціальні якості особистості; знання про способи взаємодії людей у суспільстві) та морально-ціннісний компонент (наявність життєвих орієнтацій і цілей; прийняття здорового способу життя, усвідомлення небезпеки вживання наркотичних засобів (Даценко, 2012, с. 9).

Такі структурні компоненти відповідають загальним і фаховим компетентностям спеціаліста соціальної сфери й представлені у професійній освітній програмі підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності Соціальна робота. Програма фахової підготовки вибудована на компетентнісному підході у відповідності з вимогами та вимірами професійної моделі соціального працівника. Специфіка навчально-виховного процесу у вищій школі передбачає й безпосередньо спрямована на розвиток знаннєвого, ціннісного та особистісно-поведінкового складників у структурі особистості майбутнього фахівця. Цьому сприяють освітні технології, залучення до волонтерської діяльності, участі в органах студентського самоврядування, форми активної соціальної діяльності.

Соціальну компетентність визначають як компонент життєвої компетентності людини. Зокрема, дослідниця О. Павлик трактує соціальну компетентність як «компетентність відносно взаємодії з іншими людьми» і відводить їй місце серед складових життєвої компетентності (когнітивна, комунікативна, емоційно-вольова, здоров'язберігальна, інформаційна, соціальна компетентності) (Павлик, 2013, с.177). Зазначимо, загальні й професійні компетентності здобувача вищої освіти зі спеціальності Соціальна робота, згідно з освітньою професійною програмою, включають інформаційну (здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел), когнітивну (здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності), комунікативну (здатність працювати в команді, навички міжособистісної взаємодії, здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад), соціальну (здатність діяти соціально відповідально та свідомо).

Отже, на основі аналізу науково-теоретичних досліджень встановлено, що поняття соціальної компетентності розглядається у світлі здібностей людини, соціальних знань і вмінь, які забезпечують особистості соціальну адаптацію, соціальну обізнаність, уможливають досягнення оптимальної відповідності між особистістю та умовами соціуму. Оскільки професія соціального працівника спрямована на соціальну сферу, на соціальну взаємодію з особами, які потребують фахової допомоги й підтримки, умовою професійної ідентичності є соціальна спрямованість, наявність сформованих соціальних якостей фахівця. Визначено співвідношення соціальної компетентності з професійно значимими якостями фахівця у галузі соціальної роботи. Встановлено, що специфічні особистісні властивості соціального працівника, які необхідні йому для здійснення успішної професійної діяльності, тотожні змісту й основним компонентам соціальної компетентності.

Узагальнюючи, зазначимо, що формування соціальної компетентності майбутнього фахівця у галузі соціальної роботи є необхідною умовою його професійного становлення й має забезпечуватися у процесі

підготовки за спеціальністю на всіх рівнях вищої освіти. Утім, соціальна компетентність не є сталою, константною характеристикою. Її подальший розвиток передбачає професійну ідентичність, професійне зростання й уможливлється завдяки неформальній та інформальній освіті.

Дана наукова розвідка не вичерпує вирішення проблем компетентностей (загальних, фахових, соціальної зокрема) у ході професійної підготовки й становлення соціального працівника. Подальшого дослідження заслуговує визначення умов, засобів, ефективних технологій у процесі формальної й неформальної професійної освіти.

Список використаних джерел

- Гончарова-Горяньська М. В. Розвиток соціальної компетентності дошкільнят // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: 36 наук. праць. – К., 2002. – Кн. 1. – 305 с.
- Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів / Н. Даценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – №6. – С.8-10.
- Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / М. О. Докторович. – К., 2007. – 21 с.
- Калинина Н. В. Развитие социальной компетентности школьников в образовательной среде: психолого-педагогическое сопровождение / Н. В. Калинина. – Ульяновск : УИПК ПРО, 2004. – 228 с.
- Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: системний підхід / О. Л. Кононко. – К.: Стилюс, 2000. – 336 с.
- Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандарті : науково-методичний посібник / І. О. Ніколаєску. – Черкаси : ОІПОП, 2014. – 76 с.
- Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. Овчарова. – М.: Творческий Центр, 2001. – 480 с.
- Павлик О. Розвиток життєвих компетентностей молодших школярів на уроках української мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій / О. Павлик // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 47. – Тернопіль, 2013. – С. 174-179.
- Стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» [Проект] [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>.
- Шахрай В. М. Формування соціальної компетентності особистості як умови її якісної взаємодії з суспільством / В. М. Шахрай // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2012. – №7 (242), Ч. II. – С.53-59

References

- Honcharova-Horyans'ka M. V. Rozvytok sotsial'noyi kompetentnosti doshkil'nyat // Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditey ta uchniv's'koyi molodi: Zb nauk. prats'. – K., 2002. – Kn. 1. – 305 s. (in Ukrainian)
- Datsenko N. Pro strukturu sotsial'noyi kompetentnosti uchniv / N. Datsenko // Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiya. Pedahohika. Sotsial'na robota. – 2012. – #6. – S.8-10. (in Ukrainian)
- Doktorovych M. O. Formuvannya sotsial'noyi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoyi sim'yi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.05 "Sotsial'na pedahohika" / M. O. Doktorovych. – K., 2007. – 21 s. (in Ukrainian)
- Kalinina N. V. Razvitie social'noj kompetentnosti shkol'nikov v obrazovatel'noj srede: psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie / N. V. Kalinina. – Ul'yanovsk : UIPK PRO, 2004. – 228 s. (in Russian)
- Kononko O. L. Psykholohichni osnovy osobystisnoho stanovlennya doshkil'nyka: systemnyy pidkhid / O. L. Kononko. – K.: Stylos, 2000. – 336 s. (in Ukrainian)
- Nikolayesku I. O. Formuvannya sotsial'noyi kompetentnosti uchniv zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitnikh standarti : naukovy-metodychnyy posibnyk / I. O. Nikolayesku. – Cherkasy : OIPOP, 2014. – 76 s. (in Ukrainian)
- Ovcharova R. V. Spravochnaya kniga social'nogo pedagoga. – M.: Tvorcheskij Centr, 2001. – 480 s. (in Russian)
- Pavlyk O. Rozvytok zhyt'tyevykh kompetentnostey molodshykh shkolyariv na urokakh ukrayins'koyi movy zasobamy informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy / O. Pavlyk // Psykholoho-pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly. Vypusk 47. – Ternopil', 2013. – S. 174-179. (in Ukrainian)
- Standart vyshchoyi osvity z pidhotovky bakalavriv za spetsial'nisty 231 «Sotsial'na robota» haluzi znan' 23 «Sotsial'na robota» [Proekt] [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.mon.gov.ua/>. (in Ukrainian)
- Shakhray V. M. Formuvannya sotsial'noyi kompetentnosti osobystosti yak umovy yiyi yakisnoyi vzayemodiyi z suspil'stvom / V. M. Shakhray // Visnyk LNU im. T. Shevchenka. – 2012. – #7 (242), Ch. II. – S.53-59. (in Ukrainian)

KOTLOMANITOVA G.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SOCIAL COMPETENCE AS A CONDITION OF THE PROFESSIONAL IDENTITY OF SPECIALIST IN THE SPHERE OF SOCIAL WORK

Definitive analysis of the concept of social competence is carried out. Social competence is considered in the light of human abilities, social knowledge and skills that provide individuals with social adaptation, social awareness, enable achieving the optimal match between the person and the conditions of society. The correlation of social competence with the professionally necessary qualities of a specialist in the sphere of social work is determined. The profession of a social worker is aimed at social sphere, social interaction with persons who need professional assistance and support. Therefore, the condition of professional identity is the social orientation and the presence of social qualities. It has been established that the specific personal characteristics of a social worker that are necessary for him to carry out a successful professional activity, are similar to the content and basic components of social competence.

It is determined that the social competence of the individual is single integrative personal formation, a set of social knowledge, abilities, values, and experience, providing a harmonious interaction between man and society. This characteristic is identical to a professional portrait and professional requirements for a social worker. Different interpretations of the structure of social competence in scientific researches are analyzed. It is noted that the knowledge, value, personality, activity components correspond to the general and professional competencies, the formation of which is necessary in the process of preparation of applicants for higher education in the specialty Social work.

The author generalizes that the formation of the social competence of a future specialist in the sphere of social work is a necessary condition for his professional development and should be ensured in the process of training in a specialty at all levels of higher education. However, social competence is not a constant characteristic. Its further development involves professional identity, professional growth and is possible through non-formal and informal education.

Keywords: *competence, social competence, professional competence, professional identity, professional and personal qualities, social work, social worker.*

Стаття надійшла до редакції 02.02.2018 р.

УДК 378: 37.091.12.011.3 – 051: 94

ІРИНА КУЛИК

Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т.Г.Шевченка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

У статті визначаються найважливіші педагогічні умови підготовки майбутніх учителів історії до інноваційної діяльності в контексті інтеграції України в європейський освітній простір. Визначальною педагогічною умовою формування готовності майбутніх учителів історії до інноваційної діяльності є створення в навчальних закладах інтерактивного освітнього середовища: організація активної педагогічної взаємодії між викладачем та студентами, посилення ролі самостійного навчання та практичної складової професійної підготовки студентів; вивчення світового педагогічного досвіду.

Ключові слова: педагогічні умови, інноваційна діяльність, інтерактивне середовище, трансдисциплінарний підхід.

Постановка проблеми. У контексті інтеграції України в європейський освітній простір питання інноваційного навчання набуло актуальності. Характерною ознакою нової парадигми освіти є інноваційність – здатність до оновлення, удосконалення. Головною функцією освіти визнається розвиток особистості. Освіта має забезпечити кожному, хто навчається, умови для розвитку природних можливостей. Розв'язання складних проблем можливе лише на основі ефективної професійної підготовки вчителя, здатного до інноваційної діяльності, оскільки зі зміною вимог до ходу й результатів педагогічного процесу змінюються і вимоги до професійної підготовки фахівців. В умовах формування загальноєвропейського простору

© І. Кулик, 2018